

Bernardus van Clairvaux

Bruiloft I

Preken over het Hooglied 1-23

Vertaling

Wim Verbaal en Nico Visser osb †

Inleiding en annotatie

Wim Verbaal

DAMON

Serie Middeleeuwse Monastieke Teksten

Opggericht door Krijn Pansters en Gueric Aerden oco

Onder redactie van Gueric Aerden oco, Friede Cloet, Gueric Kochx oco, Krijn Pansters en Wim Verbaal

1. Bernardus van Clairvaux, *Ommeekeer. De omvormende kracht van Gods woord.*
(vertaling Krijn Pansters en Gueric Aerden oco; inleiding en annotatie Gueric Aerden oco)
2. Aelred van Rievaulx, *Affectus. De spirituele kracht van vriendschap en liefde.*
(vertaling en annotatie Simon Slijkhuis, Gueric Aerden oco en Joost Baneke; inleiding Gueric Aerden oco)
3. Guigo de Kartuizer, *Gewoonten. Een leefregel voor kluzenaars in gemeenschap.*
(vertaling Tim Peeters en Gueric Aerden oco; inleiding en annotatie Tim Peeters)
4. Bernardus van Clairvaux, *Apologie. Cisterciënzer visie op benedictijns leven.*
(vertaling Vincent Hunink; inleiding en annotatie Gueric Aerden oco)
5. Bernardus van Clairvaux, *Voorschrift. De Regel van Benedictus en zijn toepassing.*
(vertaling Vincent Hunink; inleiding en annotatie Gueric Aerden oco)
6. Athanasius van Alexandrië, *Antonius. Onsterfelijke icoon van de monnik.*
(vertaling Vincent Hunink; inleiding en annotatie Gerard Bartelink en Gueric Aerden oco)
7. Benedictus van Nursia, *Regel. Richtsnoer voor monastiek leven.*
(vertaling Vincent Hunink; inleiding en annotatie Thomas Quartier en Gueric Aerden oco)
8. Bernardus van Clairvaux, *Tempeliers. Lofzang op een nieuwe ridderorde.*
(vertaling Gueric Aerden oco en Rik Van Nieuwenhove; inleiding en annotatie Gueric Aerden oco)
9. Willem van Saint-Thierry, *Godsliefde. Meditaties, Gulden Brief, Leven van Bernardus.*
(vertaling Paul Verdeyen s.j. en Gueric Aerden oco; inleiding en annotatie Paul Verdeyen s.j. en Gueric Aerden oco)
10. Willem van Saint-Thierry, *Geloofsgeheim. Sacrament van het altaar, Edele natuur van de liefde, Raadsel van het geloof.*
(vertaling Paul Verdeyen s.j. en Gueric Aerden oco; inleiding en annotatie Gueric Aerden oco)
11. *Thuis. Inkeer en de vorming van het geweten.*
(vertaling Alberic Brusckhe oco, Liesbeth Dullaert, Maria van Mierlo, Remco van Mulligen, Hans van Raalte, Jo Vossen, Karel Wiecherink; inleiding Mirko Breitenstein)
12. Willem van Saint-Thierry, Aelred van Rievaulx, Isaac van Stella, *Ʒiel. Monastieke psychologie uit de twaalfde eeuw*
(Vertaling, annotatie en inleiding Joost Baneke)
13. Bernardus van Clairvaux, *Bruiloft I. Preken over het Hooglied 1-23.*
(Vertaling Wim Verbaal en Nico Visser osb †; inleiding en annotatie Wim Verbaal)

Inhoudsopgave

Noot van de vertaler	7
Voorwoord	11
Afkortingen	13
Inleiding	17
I. Op zoek naar een leven	17
II. Het klooster of de school	27
III. De school van de ervaring	34
IV. Bernardus en het Hooglied	43
V. Het Hooglied in preken	55
VI. De school van het Hooglied	63
VII. Opbouw en leeswijzer	79
VIII. Verantwoording bij vertaling en vertaalkeuzes	85
Bernardus van Clairvaux	
Tekst <i>Preken over het Hooglied</i> 1-23	93
Preek 1: Liederen	95
Preek 2: Verlangen	106
Preek 3: Het boek van de ervaring	116
Preek 4: Kennen leren	123
Preek 5: Lichaam en geest	128
Preek 6: Lichaam van God	136
Preek 7: Lichaam van de gemeenschap	144
Preek 8: De kus van kennis	153
Preek 9: Borsten van liefde	163
Preek 10: Moederschap	174
Preek 11: Dankbare herinnering	184
Preek 12: Moederlijke eenheid	192
Preek 13: Kringloop in God	205
Preek 14: Gekend en ontvangen	218
Preek 15: De Naam	231

Preek 16: De Naam en ik	244
Preek 17: Komen en gaan	261
Preek 18: Vol en leeg	271
Preek 19: Uit de kern	281
Preek 20: Groeien	291
Preek 21: Rust in beweging	304
Preek 22: (On)Bereikbaar het Woord	318
Preek 23: Beweging in rust	333
Bibliografie	357
Registers	363
De vertaler	387
Middeleeuwse Monastieke Teksten en Cultuur	389

Noot van de vertaler

In memoriam

broeders Elred, Modest en Malchus
cisterciënzer monniken van de abdij
Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart Westmalle

Deze bundel is het eerste deel van wat een volledig nieuwe vertaling wil bieden van de zesentachtig *Preken over het Hooglied* door Bernardus van Clairvaux. Mij werd aanvankelijk gevraagd de vertaling na te zien en voor uitgave klaar te maken, die broeder Nico Visser uit de gewezen Sint-Paulusabdij in Oosterhout van preken 1-23 gemaakt had. De eerste negen preken zijn in de oorspronkelijke vertaling verschenen als deel 14 in de reeks ‘Mystieke teksten en thema’s’: Bernardus van Clairvaux, *Hij kusse mij met een kus van zijn mond. Preken 1-9 over het Hooglied*, met een inleiding door Jeroen Witkam (Carmelitana/Kok, Gent/Kampen, 1999). Broeder Nico dacht de volgende veertien preken later uit te geven maar is daar niet meer toe gekomen.

Aangezien het binnen de reeks *Middeleeuwse Monastieke Teksten* de bedoeling was om alle zesentachtig preken te vertalen, is de hele vertaling hier hernomen en volledig herschreven teneinde de coherentie te bewaren met de volgende delen en de tekst leesbaar te maken voor een breder publiek, dat niet enkel monastiek georiënteerd was. Van de oorspronkelijke vertaling bleef vaak niet meer bewaard dan enkele goede vondsten en zinnen. Desalniettemin is het belangrijk eer te bewijzen aan broeder Nico Visser om als eerste geprobeerd te hebben de onleesbaar geworden vertaling uit 1973 aan te passen. Daarom mag zijn naam hier als medevertaler niet onvermeld blijven, al zou hij in deze vertaling feitelijk amper iets van zijn eigen werk hebben kunnen herkennen.

Aan de basis van de vertaling van de *Preken over het Hooglied* evenals van alle andere fragmenten uit Bernardus’ oeuvre ligt de kritische

uitgave onder leiding van Dom J. Leclercq in samenwerking met H.-M. Rochais en C.H. Talbot, *Sancti Bernardi Opera* I-VIII. Editiones Cistercienses, Rome, 1957-1977. Voor de Hoogliedpreken gaat het om delen I en II (1957, 1958). Verder zijn geraadpleegd de Oostenrijkse tweetalige uitgave Latijn-Duits onder leiding van G.B. Winkler met medewerking van A. Altermatt, D. Farkasfalvy en P. Zakar, *Bernhard von Clairvaux, Sämtliche Werke* I-X. Tyrolia-Verlag, Innsbruck, 1990-1999 en de Franse tweetalige uitgave, verzorgd door P. Verdeyen en R. Fassetta, *Bernard de Clairvaux, Sermons sur le Cantique* I-V. SC 414, 431, 452, 472, 511. Cerf, Parijs, 1996-2007. Voor deze vertaling gaat het om de delen V en VI in de Oostenrijkse uitgave en om de delen I en II in de Franse.

De *Preken over het Hooglied* van Bernardus van Clairvaux behoren tot de hoogtepunten in de cisterciënzer literatuur van alle tijden. Ze zijn geschreven door een van de grootmeesters in de Latijnse taal en in de kunst van de prediking. Recht te doen aan de finesse van Bernardus' Latijn, aan de spirituele diepgang van zijn gedachten, aan de rijkdom van zijn beeldentaal en dit zonder onrecht te doen aan de soepelheid van zijn taalgebruik vraagt het uiterste van elke vertaler. Ik verwijs naar de paragraaf in de inleiding met de "Verantwoording bij vertaling en vertaalkeuzes" voor nadere informatie over de aanpak in deze vertaling.

Vertalen is een eenzaam werk maar een goede vertaling kan nooit in eenzaamheid tot voltooiing gebracht worden. Ik ben daarom dank verschuldigd aan velen. Om te beginnen aan alle gemeenschappen die nog altijd de geest van de stichters van Cîteaux en die van Bernardus trouw zijn gebleven. Ik dank Gueric Aerden oco so voor de aanhoudende stimulans en de vele discussies met betrekking tot de vertaling van woorden of zinnen en Krijn Pansters voor zijn minutieuze blik als eindredacteur. Van harte wil ik ook Dom Bernardus, abt van Onze Lieve Vrouw van Koningshoeven, danken voor zijn bereidheid het "Voorwoord" te willen schrijven.

Speciale dank ben ik de trappisten van Westmalle en de trappistinnen van Brecht verschuldigd, die mij gedurende jaren de kans gaven mijn vertalingen te maken, voor te lezen en te commentariëren. Hun luisterbereidheid en hun aandacht, maar bovenal hun zijn heeft mij meer geleerd over Bernardus dan ik ooit uit de boeken had kunnen halen. Ik wil om die reden ook specifiek mijn dankbaarheid uiten tegenover Dom Nathanaël, abt van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart

van Westmalle, omdat hij al die tijd geduld heeft dat ik tot vijfmaal toe per jaar met zijn monniken probeerde Bernardus' teksten te veroveren.

Dit eerste deel draag ik heel concreet op aan de nagedachtenis van drie monniken uit Westmalle die voor mij de blijvende rijkdom van Bernardus' teksten hebben belichaamd, zij het in compleet verschillende vormen: broeder Modestus, broeder Malchus en heel in het bijzonder broeder Elred, aan wie ik ook het patronaat over de verdere delen vraag.

Ik weet niet of het mogelijk is de volle waarheid te beseffen van Bernardus' woorden, wanneer men zelf niet weet wat het is in gemeenschap te leven. Daarom dank ik hen die samen met mij het leven van de Hortulus delen: Johannes, Laurent, Lucas, Ruben.

Voorwoord

Door Bernardus Peeters ocso

Abt van de abdij Onze Lieve Vrouw van Koningshoeven, Tilburg

Het charisma van de cisterciënzers is om van hun gemeenschappen, waar ook ter wereld, scholen van liefde te maken. In deze scholen van de liefde staat het inoefenen van de liefde tot God en de naaste centraal. De liefde is voor de cisterciënzers geen romantisch gevoel maar allereerst de ervaring van een God die zich volledig in liefde meedeelt aan ieder van ons persoonlijk. Deze zelfmededeling Gods vraagt om een antwoord in liefde die de mens geeft niet alleen richting God maar ook naar al de door God geliefden.

Liefde vraagt niet om intellectuele bespiegelingen maar om dagelijkse oefening en daarvoor is het gemeenschapsleven van de cisterciënzers van groot belang. De dagelijkse ervaring van het samenleven met anderen, in gebed, werk en lezing, leert de monnik lief te hebben maar toetst ook zijn ervaring en zuivert vooral de liefde uit van een op zichzelf gerichte liefde naar een volledig, in vrijheid, weggeschonken liefde. De gemeenschap is de school waarin men dit leert, een leven lang.

Vanaf de eerste generaties cisterciënzers hebben hun meesters, mannen en vrouwen, in deze school van de liefde hun leerlingen geprobeerd mee te nemen in de ervaring van de Godmenselijke liefde. Het bijbelboek Hooglied was voor hen daarbij het boek bij uitstek dat aansloot bij de ervaring van de liefde die zij wilden doorgeven. Het commentaar van Bernardus van Clairvaux op het bijbelse Hooglied is wellicht het grootste meesterwerk uit deze traditie waarin de abt van Clairvaux zijn monniken meeneemt op de weg van de liefde.

Aan de hand van het Hooglied leert Bernardus zijn monniken het boek van hun eigen ervaring te lezen en te begrijpen. Hier is een meester van het woord maar ook van de menselijke ervaring aan het woord. Een vader die op moederlijke wijze zijn zonen het levenspad van de liefde leert te bewandelen. Hierbij rekening houdend met ieders gesteltnis zodat er

telkens in zijn commentaar voor de zwakken nog iets te verbeteren valt en voor de sterken nog iets te verlangen overblijft (vgl. *RB* 2,31; 64,19).

De actualiteit van deze preken op het Hooglied is dat nog steeds mensen geraakt worden in en buiten de kloosters om ‘de koninklijke weg van de liefde’ te bewandelen. Ook heden ten dage hebben wij als wandelaars op die weg richtingwijzers nodig, mensen die voor ons vanuit de ervaring van vroeger, onze eigen ervaring kunnen duiden. Hierin ligt de grote waarde van dit meesterwerk. Bernardus zelf zal zeggen: “Geloof hem daarom die uit ervaring spreekt, geloof hem die liefheeft. Van hem weet je dat hij niet bedrogen wordt, van hem ook dat hij geen bedrog kent.” (*Brief* 108)

Wim Verbaal geeft met deze nieuwe vertaling aan het Nederlands taalgebied een ongekende mogelijkheid om ons opnieuw te laten onderrichten door deze grootmeester uit de school van de liefde. Al vroeg zijn er vertalingen van dit meesterwerk in ons taalgebied verschenen en het heeft op die manier een grote invloed gehad in de ontwikkeling van het geestelijk leven van velen. Ook vandaag kan deze vertaling ons een schat openen om te leven vanuit de ervaring, waarbij de menselijke ziel zich kan laten openen door de goddelijke liefde om zo open te bloeien naar heel de schepping in liefde. De school van de liefde leert onze ervaring om te vormen van een ik-gerichtheid naar het zo noodzakelijke wij, waarnaar onze samenleving zo verlangend op zoek is doorheen polarisatie en de vernietiging van de schepping.

Als Nederlandstalige cisterciënzerfamilie maar ook namens velen daarbuiten, zijn wij Wim Verbaal grote dank verschuldigd om deze verantwoorde, heldere en inspirerende vertaling. Telkens slaagt hij erin om de oorspronkelijke bedoeling van Bernardus helder te vertalen die recht doet aan de bedoelingen van Bernardus. Dit is geen gemakkelijke keuze in het vertalen maar wel de beste keuze waarmee hij lezers die het Latijn onvoldoende beheersen iets laat aanvoelen van de bevlogenheid van de abt van Clairvaux. Moge de lezers van deze vertaling voldoen aan de wens die Bernardus in zijn *Eerste Preek* uit: “Laat hen die het ervaren hebben dit erkennen en laat wie het nog niet ervaren hebben, er vurig naar verlangen, niet zozeer om het te kennen als wel om het te ervaren.” (1.11)

Inleiding

I. Op zoek naar een leven

Voor onze wereld is het geen geheim meer dat je vaak minder weet naarmate je over meer informatie beschikt. Het leven van Bernardus lijkt dit te bevestigen. Over weinig mensen uit het verdere verleden zijn we even goed geïnformeerd als over de abt van Clairvaux. Voor sommige perioden kunnen we bijna van dag tot dag in zijn voetsporen treden.¹ Tijdens zijn leven werd een rijkdom aan informatie verzameld, die kon dienen voor zijn biografie, waarvan een eerste deel door een vriend van de abt nog voor diens dood geschreven werd. Zijn hele biografie beslaat vijf delen, door drie verschillende auteurs geschreven, waarvan er twee een nauwe band met Bernardus hadden. Daarnaast werden er door familieleden en trouwe volgelingen nog allerlei correcties en aanvullingen aangebracht.² Bovendien vermeldden verschillende tijdgenoten hem in hun eigen werk en onderhielden velen een correspondentie met hem. Van Bernardus zelf zijn dan weer meer dan vijfhonderd brieven bewaard, naast zijn vele andere geschriften. Kortom, een rijke voorraad waaruit een historicus maar heeft te putten om tot een volledige levensbeschrijving te komen.³

- 1 A. Dimier, “Sur les pas de saint Bernard”, in: *Cîteaux* 25 (1974) blz. 223-248.
- 2 Het volledige dossier is enkel toegankelijk in PL 185, 222-550. Het bestaat uit de vijf boeken van de officiële biografie, de *Vita prima*, aangevuld met de door Godfried de la Roche-Vanneau gecorrigeerde versie, de *Vita secunda*, de nota’s van Godfried van Auxerre, de *Vita tertia* en de *Vita quarta* door Johannes de Kluizenaar. Bovendien bevat het dossier nog heel wat losse teksten, waaronder het verslag van de wonderen die Bernardus verrichtte tijdens zijn kruistochtprediking in het Duitse rijk. De vijf boeken van de *Vita prima* zijn samen met Godfrieds nota’s, de *Fragmenta Gaufridi*, nu ook te raadplegen in Willem van Saint-Thierry, *Vita prima Sancti Bernardi Claraevallis Abbatis Liber primus et Libri III-V, et Fragmenta Gaufridi*, ed. P. Verdeyen en C. Vande Veire. CCCM 89B. Brepols, Turnhout, 2011.
- 3 Er zijn tijdens de laatste honderd jaar dan ook heel wat biografieën verschenen. De aanzet is gegeven door E. Vacandard, *Vie de saint Bernard, abbé de Clairvaux* 1-2. V. Lecofre, Parijs, 1895, 1927², wat de eerste poging was om tot een historische benadering van het leven van de abt te komen. Verder dienen vermeld I.

Toch wringt het beeld van de abt van Clairvaux, dat uit deze vele bronnen en hun moderne verwerkingen opduikt. Wie zich intensief met Bernardus' eigen werk bezighoudt, kan niet aan de indruk ontkomen dat er in al dit biografisch materiaal iets ontbreekt. Ja, dat het meest wezenlijke ontbreekt. Bernardus zelf ontsnapt je. Hij lijkt begraven onder en achter alle informatie, die vooral diende om zijn heiligverklaring te bewerkstelligen.⁴ Bovendien botsen de gegevens nogal eens met elkaar. Bernardus heeft zichzelf een chimaera genoemd, een mens met vele gezichten die niet bij elkaar passen.⁵ Hij blijkt inderdaad een weerbarstige heilige, die zich niet zo gemakkelijk in het plaatje van de conventionele heilige laat voegen.⁶

De grootste invloed op de beeldvorming van Bernardus had het eerste deel van de biografie dat nog tijdens zijn leven geschreven werd door een vriend en strijdgenoot, Willem van Saint-Thierry. Deze stierf zelf in 1148, vijf jaar vroeger dan Bernardus, en had sinds zijn ontmoeting met de veel jongere abt zijn leven lang een immense bewondering voor hem opgevat. Zelfs plaatste hij zich voortdurend in een afhankelijke houding, waarmee Bernardus in een brief met de hem eigen ironie vriendelijk de draak steekt.⁷

Dezelfde zachte ironie vinden we in een passage in Willems levensbeschrijving. Willem verbleef tijdens een ziekbed in Clairvaux

Vallery-Radot, *Bernard de Fontaines, abbé de Clairvaux* 1-2. Desclée de Brouwer, Doornik, 1963, 1968 (gebundeld in 1990); P. Dinzelsbacher, *Bernhard von Clairvaux. Leben und Werke des berühmten Zisterziensers*. Primus, Darmstadt, 1998; G.R. Evans, *Bernard of Clairvaux*. Oxford, Oxford University Press, 2000; P. Aubé, *Bernard de Clairvaux*. Fayard, Parijs, 2003 en de vele studies van J. Leclercq, waaronder zijn *Saint Bernard mystique*. Desclée de Brouwer, Brugge, 1948. In het Nederlands kan ik verwijzen naar mijn eigen *Een middeleeuws drama. Het conflict tussen scholing en vorming bij Abaelardus en Bernardus*. Pelckmans/Klement, Kapellen/Kampen, 2002 en nu ook naar G. Aerden, *Bernardus van Clairvaux. Meester in de school van de liefde*. Damon, Eindhoven, 2020, een bewerking en uitbreiding van de biografische schets die eerder verscheen in Bernardus van Clairvaux, *Tempeliers. Lofzang op een nieuwe ridderorde*, vert. G. Aerden en R. Van Nieuwenhove. MMT 8. Damon, Budel, 2015, blz. 18-50.

4 Zoals uitvoerig en overtuigend aangetoond door A.H. Bredero, *Bernardus van Clairvaux. Tussen cultus en historie*. Kok Agora-DNB/Pelckmans, Kampen/Kapellen, 1993.

5 *Brief* 250,4 (*SBO* VIII, blz. 147).

6 B.P. McGuire, *The Difficult Saint: Bernard of Clairvaux and His Tradition*. Liturgical Press, Kalamazoo, 1991.

7 *Brief* 85 (*SBO* VII, blz. 220-223).

en weigerde vlees te eten, omdat de Vasten begon. Bernardus had daartoe omwille van de zwakte van zijn vriend op aangedrongen en verliet hem zwijgend en geïrriteerd, naar we kunnen aannemen. Die nacht werd Willem zo ziek en leed hij zo hevige pijnaanvallen dat hij dacht te sterven. Toen Bernardus hem de ochtend erna opzocht, vroeg hij met een glimlach wat hij nu dacht te eten.⁸ Het is de enige passage bij Willem waar iets van Bernardus' gevoel voor humor op de voorgrond treedt. Verder laat Willem hem kennen als een extreme asceet die zichzelf fysiek verwoest had en anderen door zijn eisen tot verregaande onthechting de stuipen op het lijf joeg.

Nochtans had Bernardus een opgewekt en blijmoedig karakter, althans wanneer we zijn derde biograaf mogen geloven. Godfried van Auxerre was tijdens de laatste tien jaar van Bernardus' leven zijn secretaris. Inderdaad verrassen in Bernardus' eigen teksten de verschillende vormen van humor die hij weet aan te wenden, van bijtend sarcasme via realistische karikaturen tot een verfijnde ironie. Verder valt het in zijn werken wel mee met de eisen tot extreme ascese. Zijn oproepen tot onthouding gaan telkens gepaard met een groot gevoel voor menselijkheid. Hij waarschuwt altijd voor te extreme uitwassen.⁹ Je moet lang in Bernardus' werken zoeken om iets tegen te komen dat in de verte lijkt op de schokkende woorden of taferelen, die Willem in zijn biografie schildert.

Heeft Willem dan gelogen? Nee, zover mogen we niet gaan. Wel heeft hij een beeld opgeroepen van zijn eigen monnikenideaal, dat hij

- 8 Willem van Saint-Thierry, *Godsliefde. Meditaties, Gulden Brief, Leven van Bernardus*, vert. P. Verdéyen en G. Aerden. MMT 9. Damon, Budel, 2016, blz. 384-385.
- 9 Zie bijvoorbeeld *Preek over het Hooglied* 19,7 (in het vervolg zal altijd met *Preek of Preken* naar passages binnen de *Preken over het Hooglied* verwezen worden). Bernardus' afwijzing van een te extreme ascese komt in verschillende van zijn brieven tot uiting, bijvoorbeeld in *Brief* 254 aan Guarinus, abt van Aulps, die zich met zijn klooster heeft aangesloten bij Cîteaux (*SBO* VIII, blz. 156-160), of in *Brief* 115 aan een non die hij een kluisenaarsleven afraadt (*SBO* VII, blz. 294-295). Eenzelfde houding spreekt uit het verhaal van de novicenmeester Acardus in de *Liber visionum et miraculorum Claraevallensium* van Herbert, aartsbisschop van Torres (cap. 6). Wanneer Bernardus over de verregaande verstervingen hoort van de heremiet Schezhelino die naakt en zonder menselijke bijstand te aanvaarden door de bossen zwerft rond Trier, zendt hij deze een aantal kledingstukken, als keurde hij het af dat iemand zich in een dergelijke mate zou verwijderen van het algemeen menselijke. Herbert van Torres, *Liber Liber visionum et miraculorum Claraevallensium*, ed. G. Zichi, G. Fois en S. Mula. CCCM 277. Brepols, Turnhout, 2017, blz. 23-29.

Bernardus van Clairvaux

Preken op het Hooglied 1-23

Preek 1

Liederen¹

5

I. Opgang – II. Voorbereiding – III. Een nieuw begin –
IV. Het ene lied – V. Het eigen lied – VI. Het bruiloftslied

10

I. Opgang

1. Tot jullie, broeders, moet er iets anders gezegd worden dan tot anderen in de wereld of in elk geval op een andere manier. Wie zich immers bij zijn onderricht aan de vorm van de Apostel houdt,² geeft mensen in de wereld melk om te drinken, geen vast voedsel om te eten.³ Maar wie een geestelijk leven leiden, moet men steviger kost voorzetten, zoals Paulus door zijn eigen voorbeeld leert: “Wij spreken niet in woorden die menselijke wijsheid ons geleerd heeft maar zoals de Geest het leert, door

15

- 1 De eerste *Preek* behandelt het werk in de bijbelse context om vervolgens in te gaan op de titel. Het feitelijke onderwerp is het verlangen maar zonder dit expliciet te benoemen. Dat komt pas in *Preek 2*. De preek valt in twee helften uiteen met paragraaf 5 als het scharnierpunt. De eerste helft gaat aan de hand van de drie Wijsheidsboeken in op de algemene voorbereiding. De tweede helft werkt toe naar het belang van de persoonlijke ervaring. In paragraaf 5 vat Bernardus de hele traditionele interpretatie van het Hooglied in een paar woorden samen en laat daarmee voelen dat hij een eigen weg zal gaan.
- 2 Paulus wordt meteen bij het begin van alle preken als voorbeeld aangehaald. Wanneer Bernardus het over ‘de Apostel’ heeft, bedoelt hij altijd Paulus. Als ‘leraar van de volkeren’ biedt Paulus het model voor het meesterschap dat Bernardus in zijn preken voor ogen staat en dat als tegenvoorbeeld voor de professionele meesters geldt. Zo doelt Bernardus met ‘de Profeet’ vrijwel steeds op David als auteur van de psalmen. Zie de inleiding voor de redenen om hier met ‘vorm’ te vertalen.
- 3 1 Kor. 3,1-2; Hebr. 5,12-14. Bernardus gebruikt vaak de metafoer van eten voor het onderricht dat gegeven wordt. De leraar moet zijn onderricht aanpassen aan de vermogens van zijn leerlingen. Deze moeten in staat zijn om het onderricht op de juiste wijze te verteren. Vast voedsel moet herkauwd worden, melk kan zo worden gedronken.

20 voor wie geestelijk is te bereiden wat geestelijk is.”⁴ En ook “Wijsheid verkondigen we onder volmaakten.”⁵

Ik vertrouw er vast op dat dit op jullie van toepassing is. Of het moet zijn dat jullie je nu al zolang tevergeefs op hemelse zaken toelagen, jullie zintuigen oefenen⁶ en de wet van God dag en nacht overwegen.⁷ Open je mond dus niet voor melk maar voor brood. Bij Salomo is er brood te vinden, stralend wit en smaakvol. Ik bedoel daarmee het
25 boek dat de titel draagt *Liederen der liederen*. Willen jullie dat we dit brood aanbieden en breken?

30 2. Als ik mij niet vergis,⁸ hebben de woorden van *Prediker* jullie door Gods genade al genoeg onderwezen de ijdelheid van deze wereld te verstaan en te versmaden. En het boek *Spreuken*? Heeft de leer die daarin te vinden is jullie leven en karakter niet duidelijk verbeterd en gevormd? Jullie hebben dus van deze twee broden al een voorsmaak genoten en zij
35 kwamen eveneens uit de broodkast van de vriend toen jullie ze hebben aangenomen.⁹ Kom dan nu voor dit derde brood om er een te proeven dat misschien nog krachtiger is.¹⁰

4 1 Kor. 2,13

5 1 Kor. 2,6

6 Hebr. 5,14

7 Ps. 1,2. Deze drie stappen keren meteen terug in de drie Wijsheidsboeken. *Prediker* leert je de ijdelheid van de wereld, zodat je nog enkel met hemelse zaken bezig bent. *Spreuken* verbetert leven en karakter door de zintuigen te oefenen. Hooglied is het boek van de contemplatie waardoor je als mens voortdurend Gods wet overweegt. Bernardus gooit nochtans bewust de volgorde dooreen: *Spreuken* komt voor *Prediker* en bij zijn verdere uitleg laat hij in het midden welk van beide boeken wat bewerkt. Uiteindelijk kan elke goddelijke tekst alles bewerken, als de lezer maar oor heeft voor het goddelijke Woord dat zich erin verschuilt. Daarin wijkt hij sterk af van Origenes die de uiteindelijke bron voor deze opeenvolging van de Wijsheidsboeken vormt. Bij hem ligt de volgorde namelijk wel vast. Zie Origenes, *Commentaire sur le Cantique des cantiques* 1, Prolog. 3, blz. 128-143. Ook Rupert laat het voorbeeld van Origenes los.

8 Dit voorbehoud door Bernardus moet ons ervoor behoeden zijn teksten te veel als historische bron te gebruiken. Verwijst Bernardus hier naar de feitelijke noviciaatsopleiding in de cisterciënzer kloosters van zijn tijd? De wijze waarop hij beide teksten bewust verwisselt, geeft in elk geval niet aan dat hij een gestructureerd programma in gedachten heeft. Hij verschilt daarin sterk van zijn model Origenes, die in zijn commentaar op het Hooglied (Proloog 3,1-23) wel een systematische orde aanhoudt (zie vorige noot). Bernardus wil zijn lezers via deze verwijzing naar beide Wijsheidsboeken vooral op de grondslagen van zijn eigen leerschool duiden.

9 Luc. 11,5

10 Fil. 1,10

Er zijn maar twee kwalen waarmee de ziel te kampen heeft of die haar toch het meest belagen:¹¹ een ijdele liefde voor de wereld en een te grote liefde voor jezelf. Welnu, het is bekend dat de eerste twee boeken beide plagen de weg blokkeren. Het ene boek doet dit door met het kapmes van de discipline alles weg te snijden wat in ons karakter verkeerd is en wat het lichaam niet nodig heeft. Het andere leert ons alle wereldse roem aan het scherpzinnig licht van de rede te onderwerpen om er de valse schijn van te ontdekken en een waarachtige scheiding aan te brengen tussen deze en de zuivere waarheid.

Per slot van rekening zijn alle menselijk streven en alle wereldse verlangens minder belangrijk dan ontzag voor God te hebben en zijn geboden te onderhouden.¹² Terecht, want met het eerste, het ontzag voor God, begint de wijsheid,¹³ met het tweede bereikt zij haar voltooiing. Staat het soms niet vast dat ware en volmaakte wijsheid niets anders is dan te vermijden wat kwaad en te doen wat goed is?¹⁴ Welnu, niemand kan zich toch zonder ontzag voor God helemaal van het kwade afwenden en evenmin is er geen enkele goede daad mogelijk zonder de geboden te onderhouden.

3. Nu de lectuur van beide eerste boeken die beide kwalen verdreven heeft, zijn we bevoegd over te gaan tot deze heilige en bespiegelende tekst.¹⁵ Omdat hij de vrucht van de twee andere is, mag hij enkel en alleen aan ingetogen gedachten en oren worden toevertrouwd.

11 1 Petr. 2,11

12 Pred. 12,13

13 Ps. 111,10

14 Ps. 37,27; Spr. 3,7

15 Bernardus noemt het Hooglied een theoretische of bespiegelende tekst in tegenstelling tot de beide andere die meer tot de praktische filosofie behoren. Hij volgt met deze terminologie de scholen van zijn tijd, waar de invloed van Boëthius nog doorslaggevend is. Bernardus baseert zich voor zijn woordkeuze vooral op teksten als die van Hugo van Saint-Victor. Zie diens *Didascalicon. De studio legendi* 1,5 en 2,1-3. Hoewel dikwijls anders vermeld, komt het woord *theoricus* niet in de vertalingen van Origenes voor. Het komt wel voor bij Rupert in het achtste boek van zijn *De divinis officiis*.

II. Voorbereiding

65 Eerst moet ijverige discipline het lichaam temmen en aan de geest dienstbaar maken. Eerst moet de last van wereldse praal versmaad en verworpen zijn.¹⁶ Niemand moet het immers wagen deze heilige lezing met onzuivere gedachten aan te vatten. Blinde of beloken ogen hebben niets aan het licht dat zich overal om hen heen uitstort. Net zo neemt een onredelijk mens niets waar van wat uit de Geest van God komt.¹⁷ De Heilige Geest die discipline leert ontvlucht toch wat niet echt is.¹⁸ 70 Daaronder wordt een leven begrepen dat zich niet kan beheersen.

Evenmin zal Hij ooit iets gemeen hebben met de ijdelheid van de wereld, omdat Hij een Geest van waarheid is.¹⁹ Hoe kan de Wijsheid die van boven komt samengaan met de wijsheid van de wereld²⁰ die dwaasheid is voor God? Of met de wijsheid van vlees en bloed die van haar kant vijandig staat tegenover God?²¹ 75

Welnu, ik ben van mening dat de vriend die na zijn reis bij ons langskomt²² geen reden meer zal hebben om tegen ons te mopperen, wanneer hij ook dit derde brood heeft aangenomen.

80 4. Maar wie zal het breken? De huisvader is aanwezig: herken de Heer aan het breken van het brood.²³ Wie anders is ertoe in staat? Ik zou mij dit zeker niet zomaar durven aanmatigen. Sla alleen acht op mij door niets van mij te verwachten. Want ook ik ben iemand die hierop wacht. Ook ikzelf bedel met jullie om het voedsel voor mijn ziel, de spijs 85 voor de geest. Zelf ben ik arm en behoeftig en klop ik aan bij Hem die

16 De 'ijdele (dus lege) liefde voor de wereld' (2) blijkt nu een 'last van wereldse praal'. De leegte van de wereld is dus zwaar geworden.

17 1 Kor. 2,14

18 Wijsb. 1,5

19 Joh. 14,17

20 Jak. 3,17; 1 Kor. 3,19

21 Rom. 8,7 volgens de versie van Alcuinus († 804).

22 Luc. 11,6. Over de aard van de vriend bestaat onenigheid. Er zijn er die dit heel concreet willen invullen en dan denken aan de kartuizer Bernard van Portes (zie inleiding). Aannemelijker lijkt het dat Bernardus met dit bijbelcitaat naar Christus zelf verwijst, aan wie hijzelf maar ook elke luisteraar na het afzweren van de wereldse last en het egoïsme de vruchten van de lectuur van het Hooglied aanbiedt.

23 Luc. 24,35